

آنچه در زیر می‌آید، دروس "هفتادوششم و هفتادوهفتم" از جلد اول «رسالی

آموزشی» احکام و مسائل شرعی است که مطابق با فتاوی حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای مدظله‌العالی تهیه، تنظیم و منتشر شده است.

❖ معنای امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر یعنی مردم را به کار نیک واداشتن و از کار زشت بازداشتن.

❖ وجوب امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر از واجبات و فرایض بسیار مهم و بزرگ اسلامی به شمار می‌رود، و افرادی که این فریضه بزرگ الهی را ترک می‌کنند یا در برابر آن بی‌تفاوتند گناهکار خواهند بود و کیفری سخت و سنگین در انتظار آنها است. امر به معروف و نهی از منکر نه تنها به اتفاق فقهای اسلام واجب است، بلکه اصل وجوب آن جزو ضروریات دین مبین اسلام به شمار می‌آید.

توجه:

❖ امر به معروف و نهی از منکر با رعایت شرایط آن یک تکلیف شرعی عمومی برای حفظ احکام اسلام و سلامت جامعه است، و صرف توهم این که موجب بدبینی فاعل منکر یا بعضی از مردم نسبت به اسلام می‌گردد باعث نمی‌شود که این وظیفه بسیار مهم ترک شود.

❖ افرادی که از تخلفات قانونی مثل اختلاس از بیت المال مطلع می‌شوند وظیفه دارند با رعایت شرایط و ضوابط شرعی نهی از منکر کنند، و توسل به رشوه و راههای غیر قانونی برای هر عملی هر چند به منظور جلوگیری از فساد، جایز نیست. بلی اگر شرایط امر به معروف و نهی از منکر وجود نداشته باشد تکلیفی نخواهند داشت، مثلاً اگر خوف داشته باشند که در صورت مبادرت به این فریضه، ضرری از طرف مسئولین بالاتر متوجه آنان می‌شود تکلیف از آنها ساقط می‌شود. البته این حکم در مواردی است که حکومت اسلامی حاکم نباشد، ولی با وجود حکومت اسلامی که اهتمام به اجرای فریضه امر به معروف و نهی از منکر دارد برکسی که قادر بر این فریضه نیست واجب است که نهادهای ذیربط را که از طرف حکومت برای این کار اختصاص یافته‌اند مطلع نماید و تا کنده شدن ریشه‌های فاسد که فسادآور هم هستند موضوع را پیگیری کند.

❖ منکرات از این جهت که منکر هستند فرقی بین آنها نیست، ولی در عین حال ممکن است که بعضی از آنها در مقایسه با منکرات دیگر دارای حرمت شدیدتری باشد. به هر حال نهی از منکر برای کسی که شرایط آن را احراز کرده یک وظیفه شرعی است و ترک آن جایز نیست، و در این حکم بین منکرات و محیطهای دانشگاهی و غیر دانشگاهی تفاوتی وجود ندارد.

❖ بر مسئولین ذیربط واجب است که به متخصصین بیگانه که گاهی در بعضی از مؤسسات کشور اسلامی کار می‌کنند دستور دهند که از تظاهر به اموری مثل شرابخواری، خوردن گوشت‌های حرام خودداری کنند و آنان را از خوردن علنی آنها منع نمایند، ولی اموری که با عفت عمومی منافات دارد به هیچ وجه نباید به آنان اجازه‌ی انجام آن داده شود. به هر حال، از طرف مسئولین ذیربط باید تدابیر مناسبی در این باره اتخاذ شود.

❖ بر جوانان مؤمن واجب است در دانشگاههای مختلط در برابر مفاصدهای که در بعضی از آن مکانها مشاهده می‌کنند ضمن دوری جستن از ابتلا به مفاصدها، در صورت تمکن و تحقق شرایط امر به معروف و نهی از منکر مبادرت به انجام این فریضه کنند.

❖ امر به معروف و نهی از منکر زنانی که حجاب کامل ندارند متوقف بر نگاه با ریه به آنها نیست، از این رو واجب است. بلی بر هر مکلفی واجب است که از حرام اجتناب کند به خصوص زمانی که مبادرت به انجام فریضه نهی از منکر می‌کند.

❖ محدودهی امر به معروف و نهی از منکر

محدوده‌ی امر به معروف و نهی از منکر منحصر به قشر و صنف خاصی از مردم نیست و تمام اقشار و اصناف واجد شرایط را در بر می‌گیرد حتی بر زن و فرزند واجب است که هنگام مشاهده‌ی ترک معروف یا انجام حرام توسط پدر و مادر یا شوهر، به امر به معروف و نهی از منکر در صورت تحقق شرایط آن مبادرت کنند.

توجه:

❖ هرگاه موضوع و شرایط امر به معروف و نهی از منکر محقق باشد، تکلیف شرعی و وظیفه‌ی واجب اجتماعی و انسانی همه‌ی مکلفین است، و حالت‌های مختلف مکلف مانند مجرد یا متأهل بودن در آن تأثیر ندارد و به صرف این که مکلف مجرد است تکلیف از او ساقط نمی‌شود.

❖ شرایط امر به معروف و نهی از منکر

۱. علم به معروف و منکر.

۲. احتمال تأثیر.

۳. اصرار بر گناه.

۴. نداشتن مفسده.

۱. علم به معروف و منکر

شرط اول امر به معروف و نهی از منکر، علم به معروف و منکر است یعنی امر و نهی‌کننده باید معروف و منکر را بشناسد و در غیر این صورت موظف نیست امر به معروف و نهی از منکر کند، بلکه نباید چنین کاری بکند؛ زیرا ممکن است در اثر جهل و نادانی امر به منکر و نهی از معروف کند، بنابراین نهی از منکر کردن کسی که نمی‌دانیم کارش حرام است یا نه (مثلاً معلوم نیست موسیقی که گوش می‌دهد از نوع مبتذل و حرام آن است یا حلال) واجب بلکه جایز نیست.

۲. احتمال تأثیر

شرط دوم امر به معروف و نهی از منکر، احتمال تأثیر است یعنی امر و نهی‌کننده باید احتمال بدهد که امر و نهی او اثر و نتیجه‌ی ولو در آینده دارد.

توجه:

❖ اگر برای مسئولین به طور قطعی ثابت شود که بعضی از کارمندان ادارات در خواندن نماز کوتاهی کرده و یا اصلاً نماز نمی‌خوانند و نصیحت و راهنمایی هم تأثیری نداشته باشد واجب است از تأثیر مداومت بر امر به معروف و نهی از منکر با رعایت شرایط آن غفلت نکنند، و در صورت ناامیدی از تأثیر امر به معروف نسبت به آنان، اگر بر حسب مقررات قانونی محروم ساختن این گونه افراد از مزایای شغلی مجاز باشد باید در مورد آنان اجرا شود و به آنان تذکر هم داده شود که این محرومیت بر اثر سستی و کوتاهی‌شان در انجام این فریضه‌ی الهی اتخاذ شده است.

۳. اصرار بر گناه

شرط سوم امر به معروف و نهی از منکر اصرار بر گناه است یعنی باید شخص گناهکار بر استمرار گناه، اصرار و سماجت داشته باشد و چنانچه معلوم شود که وی بدون این که امر و نهی شود خود از خطا دست بر می‌دارد یعنی معروف را به‌جا می‌آورد و منکر را ترک می‌کند امر و نهی او واجب نیست.

۴. نداشتن مفسده

شرط چهارم امر به معروف و نهی از منکر، نداشتن مفسده است یعنی باید امر و نهی مفسده نداشته باشد، بدین ترتیب اگر امر و نهی موجب شود به شخص امر و نهی کننده و یا به مسلمان دیگر مفسده‌یی از قبیل ضرر جانی و یا آبرویی و یا مالی برسد، در این‌جا امر و نهی واجب نیست. البته مکلف موظف است ملاحظه‌ی اهمیت را بکند یعنی باید در تمام معروف و منکرها بین مفسده‌ی امر و نهی و مفسده‌ی ترک امر و نهی مقایسه کند و سپس به آنچه مهمتر است عمل نماید.

توجه:

کسی که می‌ترسد در صورت اقدام به امر به معروف و نهی از منکر در مورد کسی که دارای نفوذ و موقعیت اجتماعی خاصی است از ناحیه‌ی او ضرر قابل توجهی ببیند، واجب نیست او را امر و نهی کند به شرطی که منشأ ترسش، عقلایی باشد، ولی سزاوار نیست کسی به صرف ملاحظه‌ی مقام کسی که واجب را ترک کرده و یا مرتکب فعل حرام شده و یا به صرف احتمال وارد شدن ضرر کمی از طرف او، تذکر و موعظه به برادر مؤمن خود را ترک کند به هر حال رعایت اهم و مهم لازم است.

■ چند نکته در ارتباط با شرایط امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر در صورتی واجب است که واجد شرایط چهارگانه باشد، بنابراین اگر امر و نهی یکی از آن شرایط را نداشته باشد، مثلاً مفسده داشته باشد در این صورت، امر و نهی واجب نیست، هر چند شرایط دیگر را دارا باشد.

در امر به معروف و نهی از منکر شرط نیست که امر و نهی کننده به آنچه امر می‌کند عمل نماید و از آنچه نهی می‌کند اجتناب ورزد یعنی امر و نهی بر شخص گناهکار هم واجب است و او نمی‌تواند به عذر این که گناه می‌کند خود را از این وظیفه‌ی بزرگ تبرئه سازد. (این که در منابع دینی از افرادی که خود عمل نمی‌کنند و دیگران را به عمل وامی‌دارند و یا خود گناه می‌کنند و دیگران را از گناه باز می‌دارند مذمت و نکوهش بسیار شده برای این است که چرا خود عمل به وظیفه نکرده‌اند نه برای این که چرا امر و نهی کرده‌اند.)

در امر به معروف و نهی از منکر شرط نیست که امر و نهی موجب بی‌آبرویی یا کاسته شدن احترام کسی که واجب را ترک کرده و یا فعل حرام را به‌جا آورده باشد نشود، بنابراین اگر در امر به معروف و نهی از منکر شرایط و آداب آن رعایت شود و از حدود آن تجاوز نشود و در عین حال مستلزم بی‌آبرویی یا کاسته شدن احترام کسی که مرتکب خلاف شده شود اشکال ندارد.

❖ مراحل و مراتب امر معروف و نهی از منکر

۱. امر و نهی قلبی.

۲. امر و نهی لسانی (زبانی).

۳. امر و نهی عملی.

توجه:

رعایت مراحل و مراتب امر به معروف و نهی از منکر واجب است یعنی تا به مرحله‌ی پایین‌تر مقصود حاصل می‌شود نباید وارد مرحله‌ی بالاتر شد.

0. امر و نهی قلبی

الف) مرحله‌ی اول امر به معروف و نهی از منکر، امر و نهی قلبی یا امر و نهی با قلب است. مقصود از امر و نهی قلبی، اظهار رضایت یا کراهت قلبی است یعنی مکلف باید رضایت قلبی خود را نسبت به معروف و تنفر و انزجار درونی خود را نسبت به منکر آشکار سازد و از این راه فردی که معروفی را ترک می‌کند و یا منکری را به جا می‌آورد را به انجام معروف و ترک منکر وارد سازد.

ب) امر و نهی قلبی (اظهار رضایت و تنفر) درجاتی دارد که تا با پایین‌ترین درجه و سبک‌ترین راه می‌توان امر و نهی کرد و به مقصود دست یافت نباید متوسل به درجه‌ی بالاتر شد. این درجات بر حسب شدت و ضعف و بر حسب انواعی که دارند بسیارند. برخی از آنها عبارتند از: با تبسم و لبخند و روی گشاده برخورد کردن، چشم فرو بستن، خیره شدن، به روی دست زدن، دندان به لب گرفتن، با دست یا سر اشاره کردن، سلام نکردن، رو گرداندن، پشت گرداندن، صحبت را قطع کردن، قهر و ترک معاشرت کردن.

۲. امر و نهی لسانی

الف) مرحله‌ی دوم امر به معروف و نهی از منکر، امر و نهی لسانی (زبانی) یا امر و نهی با زبان است. مقصود از امر و نهی زبانی این است که مکلف باید با گفتن از طرف بخواهد از منکر دست بردارد و معروف را انجام دهد.

ب) امر و نهی لسانی، درجاتی دارد که تا با پایین‌ترین درجه و آرام‌ترین لحن می‌توان به مقصود رسید نباید اقدام به درجه‌ی بالاتر کرد. این درجات بر حسب شدت و ضعف و بر حسب انواعی که دارند بسیارند. برخی از آنها عبارتند از: ارشاد کردن، تذکر دادن، موعظه کردن، پند و اندرز دادن، مصالح و مفاسد و سود و زیانها را بر شمردن، بحث و مناظره کردن، استدلالی سخن گفتن، با غلظت و درشتی حرف زدن، با تهدید صحبت کردن.

۳. امر و نهی عملی

الف) مرحله سوم امر به معروف و نهی از منکر، امر و نهی با دست (کنایه از اِعمال قدرت و به‌کار بردن جبر و زور) است. مقصود از امر و نهی عملی این است که مکلف باید با اِعمال قدرت و به‌کار بردن جبر و زور، طرف را از انجام منکر و ترک معروف باز دارد.

ب) امر و نهی درجاتی دارد که تا با پایین‌ترین درجه و آسانترین روش می‌توان نتیجه گرفت نباید به درجه‌ی شدیدتر پرداخت. این درجات بر حسب شدت و ضعف و بر حسب نوعی که دارند بسیارند. برخی از آنها عبارتند از: حایل شدن و جلوی فرد را گرفتن، حربه از دست گرفتن، وسایل گناه را از دسترس او خارج ساختن، عقب‌راندن، دست طرف را محکم نگه‌داشتن، حبس کردن، سختگیری کردن، کتک‌زدن، به درد آوردن، مجروح و زخمی کردن، شکستن عضو، از کار انداختن، ناقص کردن، کشتن.

توجه:

با توجه به این که در زمان حاکمیت و اقتدار حکومت اسلامی می‌توان مراتب بعد از مرحله‌ی امر و نهی زبانی را به نیروهای امنیتی داخل (پلیس) و قوه‌ی قضاییه واگذار کرد، به خصوص در مواردی که برای جلوگیری از ارتکاب معصیت چاره‌ی جز اِعمال قدرت از طریق تصرف در اموال کسی که فعل حرام انجام می‌دهد یا تعزیر و حبس او و مانند آن نیست، در چنین زمانی با حاکمیت و اقتدار چنین حکومت اسلامی، واجب است مکلفین در امر به معروف و نهی از منکر به امر و نهی (قلبی و) زبانی اکتفا کنند، و در صورت نیاز به توسل به زور، موضوع را به مسئولین ذیربط در نیروی انتظامی و قوه قضاییه ارجاع دهند، ولی در زمان و مکانی که حاکمیت و اقتدار با حکومت اسلامی نیست، بر مکلفین واجب است که در صورت وجود شرایط، جمیع مراتب امر به معروف و نهی از منکر را با رعایت ترتیب آنها تا تحقق غرض انجام دهند.

این‌که وظیفه‌ی مردم در امر به معروف و نهی از منکر در نظام جمهوری اسلامی، اکتفا به امر به معروف و نهی از منکر قلبی و زبانی است و مراتب دیگر آن بر عهده‌ی مسؤولین است فتوای فقهی است (نه حکمی از طرف دولت

■ چند نکته در ارتباط با مراحل و مراتب امر به معروف و نهی از منکر

جواب سلام مسلمان شرعاً واجب است، ولی اگر بر خودداری از جواب سلام کسی که فعل حرام انجام می‌دهد به قصد نهی از منکر، عرفاً نهی و منع از منکر صدق کند، این کار جایز است.

اگر مأمورانی که از طرف دولت وظیفه‌ی جلوگیری از فساد را بر عهده دارند در انجام وظیفه‌ی خود کوتاهی کنند دخالت اشخاص دیگر در اموری که از وظایف نیروهای امنیتی و قضایی محسوب می‌شود جایز نیست، ولی مبادرت مردم به معروف و نهی از منکر با رعایت حدود و شرایط آن، اشکال ندارد.

کسی که با رانندگانی مواجه می‌شود که از نوارهای موسیقی غنا و حرام استفاده می‌کنند وظیفه دارد با تحقق شرایط نهی از منکر، نهی از منکر کند، منتها بر او بیشتر از نهی از منکر زبانی واجب نیست و در صورتی که مؤثر واقع نشود واجب است که از گوش دادن به غنا و موسیقی حرام اجتناب کند و اگر به طور غیر ارادی صدای موسیقی حرام و غنا به گوش او برسد چیزی بر او نیست.

فردی که در بیمارستان به کار مقدس پرستاری مشغول است و گاهی در بعضی از قسمت‌های محل کار خود ملاحظه می‌کند که تعدادی از بیماران، نوارهای موسیقی مبتذل و حرام گوش می‌دهند و نصیحت نیز در آنها بی‌اثر است، چنانچه بخواهد محتویات باطل نوار را برای جلوگیری از استفاده‌ی حرام از آن پاک کند جایز است ولی بایستی برای این کار از مالک یا حاکم شرع اجازه بگیرد.

تعرض به داخل خانه‌های مردم به منظور امر به معروف و نهی از منکر جایز نیست، بنابراین هرگاه صدای بلند موسیقی از بعضی از منازل باعث اذیت و آزار مؤمنین شود نباید متعرض داخل منازل شد. (بلکه باید با رعایت شرایط امر به معروف و نهی از منکر و رعایت مراتب آن، نهی از منکر قلبی و زبانی کرد و در صورت عدم تأثیر به نیروهای انتظامی اطلاع داد.)

هرگاه یکی از اقوام انسان مبادرت به ارتکاب معصیت کند و نسبت به آن لابلالی باشد، باید از اعمال خلاف شرع وی اظهار تنفر کرد و او را به هر روش برادرانه‌یی که مفید و مؤثر است پند و اندرز داد، ولی قطع رحم جایز نیست. بلی چنانچه احتمال داده شود که ترک معاشرت با او موقتاً موجب خودداری او از ارتکاب معصیت می‌شود به عنوان امر به معروف و نهی از منکر واجب است.

توجه:

بر هر مکلفی واجب است شرایط و مراتب امر به معروف و نهی از منکر و موارد وجوب و عدم وجوب آن را یاد بگیرد تا مبدا در امر و نهی خود دچار عمل خلاف و منکر شود.

❖ مسایل متفرقه‌ی امر به معروف و نهی از منکر

۱. معیار در رابطه با اشخاصی که در گذشته مرتکب اعمال حرامی مانند شرب خمر شده‌اند، وضعیت فعلی آنهاست، اگر از آنچه انجام داده‌اند توبه کرده باشند، معاشرت با آنان، مانند معاشرت با سایر مؤمنین است، ولی کسی که در حال حاضر هم مرتکب حرام می‌شود باید او را از طریق نهی از منکر از آن کار منع کرد، و اگر از انجام فعل حرام اجتناب نمی‌کند مگر با دوری جستن از او، قطع رابطه و ترک معاشرت با وی از باب نهی از منکر واجب می‌شود.
۲. پوشیدن طلا یا آویختن آن به گردن بر مردان مطلقاً حرام است، و پوشیدن لباسهایی که از نظر دوخت یا رنگ یا غیر آن تقلید و ترویج فرهنگ مهاجم غیرمسلمانان در نظر عرف محسوب می‌شود، جایز نیست، همچنین استفاده از زیورآلاتی که استعمال آن تقلید از فرهنگ تهاجمی دشمنان اسلام و مسلمین محسوب شود، جایز نیست و بر دیگران واجب است که در برابر این گونه مظاهر فرهنگی تقلیدی از بیگانگان مبادرت به نهی از منکر زبانی کنند .
۳. فردی که مجبور به صحبت و معاشرت با کسی است که نماز نمی‌خواند و گاهی او را در بعضی از کارها کمک می‌کند، موظف است بر امر او به معروف و نهی از منکر در صورت تحقق شرایط آن مداومت ورزد و جز این وظیفه‌ی دیگر ندارد، و یاری کردن و معاشرت با او اگر سبب تشویق بیشتر او بر ترک نماز نباشد اشکال ندارد.
۴. خانمی که همسرش به مسایل دینی اهمیت چندانی نمی‌دهد، مثلاً نماز نمی‌خواند وظیفه دارد زمینه‌ی اصلاح او را به هر وسیله‌ی ممکن فراهم آورد و باید از هرگونه خشونت که حاکی از بداخلاقی و ناسازگاری او باشد خودداری کند و اطمینان داشته باشد که شرکت در مجالس دینی و رفت و آمد با خانواده‌های متدین تأثیر بسیار زیادی در اصلاح او دارد.
۵. مرد مسلمانی که با استناد به قرآینی اطلاع پیدا کند که همسرش به طور پنهانی مرتکب اعمال خلاف عفت می‌شود واجب است از سوء ظن و استناد به قرآین و شواهد ظنی اجتناب کند و در صورت احراز ارتکاب فعلی که شرعاً حرام است، جلوگیری از آن از طریق تذکر و نصیحت و نهی از منکر واجب است، و اگر نهی از منکر مؤثر نباشد در صورت وجود دلایل اثبات‌کننده می‌تواند به مراجع قضایی مراجعه نماید .
۶. دختر می‌تواند پسر جوانی را راهنمایی کرده و با رعایت موازین اسلامی به او در درس و غیر آن کمک کند، ولی باید از فریب و وسوسه‌های شیطنانی جداً پرهیز شود و احکام شرع در این رابطه مانند خلوت نکردن با اجنبی مراعات گردد.
۷. رفت و آمد و معاشرت علمای اعلام با ظالمین و سلاطین جور در صورتی که برای ایشان ثابت شود که ارتباط با ظالم منجر به منع ظلم او می‌شود و در نهی از منکر مؤثر است و یا مسأله‌ی مهمی مستلزم اهتمام و پیگیری آن نزد ظالم باشد اشکال ندارد.